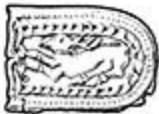

XXV. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM (8.)

ELEINK

MAGYAR ÉSTÖRTÉNET

— 2015 —

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FÖLDEVÁRI SÁNDOR

Lutskay Mihály „Historia Carpatho-Ruthenorum” című krónikája
és a szerző helye Anonymus reformkori recepciójának irodalmában . . . 3

YOVHANNĒS DRASXANAKERTC’I

Örményország története (fordította Z. Tóth Csaba) 17

HORVÁTH LAJOS

Erdély a Kaukázuson túl? 28

KITEKINTÉS

HORVÁTH LAJOS

Egy iráni kereskedő Magyarországon
és a Bizánc elleni magyar-besenyő hadjárat 934-ben 34

ERDÉLYI ISTVÁN

A hunok kincsei. 43

VITÁK-VÉLEMÉNYEK

Z. TÓTH CSABA

Érdy M.: *A hun lovastemetkezések – magyar vonatkozásokkal*
(2001) c. könyvéről, II. rész 44

JUHÁSZ PÉTER

Észrevételek Tóth Sándor László:
A De Administrando Imperio 38. fejezete időviszonyai
és a magyar őstörténet c. tanulmányához. 48
Könyvismertetés megjegyzésekkel
(E. I. *A honfoglalók viselete* 2014. c. kötetről). 51

KÖNYVISMERTETÉS – HÍREK

TRUGLY SÁNDOR

Prohászka Péter: Az ozora-tótipusztai avar fejedelmi sírok (2012) . . . 54

Könyvekről (E. I.) 54

Hírek (E. I.). 59

CONTENTS

STUDIES

SÁNDOR FÖLDVÁRI

The chronic of Mihály Lutskey: „Historia Carpatho-Ruthenorum”
and the author’s place in the literature about the reception
of the Gesta Hungarorum of Anonymus in the Reform Age 3

YOVHANNĒS DRASXANAKERTC’I

The history of Armenia (translated by: Csaba Z. Tóth) 17

LAJOS HORVÁTH

Transsylvania – behind the Caucasus? 28

OUTLOOK

LAJOS HORVÁTH

A Persian merchant in Hungary and the Magyar-Pecheneg
campaign against the Byzantian Empire in 934. 34

ISTVÁN ERDÉLYI

The treasure of the Huns 43

DISPUTES – OPINIONS

CSABA Z. TÓTH

About M. Érdy’s book: the Magyar references
of the Hun horse burials (2001) (II). 44

PÉTER JUHÁSZ

Remarks on Tóth Sándor László’s study on the time relations
of the 38th Chapter of De Administrando Imperio
and the Magyar ancient history. 48

A Book review with remarks

(E. I.: The costume of the Land Conquering Magyars) 51

BOOK REVIEW – NEWS

SÁNDOR TRUGLY

Péter Prohászka: The Avarian princely graves
of Ozora-Tótipusztá (2012). 54

Book review (E. I.) 54

News (E. I.). 59

Földvári Sándor

Mentorom, Niederhauser Emil akadémikus emlékének¹

LUTSKAY MIHÁLY „HISTORIA CARPATHO-RUTHENORUM” CÍMŰ KRÓNIKÁJA ÉS A SZERZŐ HELYE ANONYMUS REFORMKORI RECEPCIÓJÁNAK IRODALMÁBAN²

Lutskay és műve, kultúrtörténeti háttere s problematikája

Anonymus késői tisztelőiről a magyar őstörténet-kutatásnak nem haszontalan tudnia. Különösen, ha tőlünk, legalábbis a Kárpát-medencéből forrásozott az orosz akadémikus történetírás Anonymus-tisztelete is. Ezért vessünk egy pillantást a szerző kultúrtörténeti beágyazottságára. A kárpátaljai, ruszin etnikumnak az egyházi unió, a görög katolikus egyház létrejötte jelentette a saját értelmiségi elit létrehozását.³ A papnövendékek Bécs, Eger, Nagyszombat,

¹ Niederhauser Emil munkásságára: *Életünk Kelet-Európa: Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*, szerk. KRAUSZ Tamás, SZÁK Gyula, Bp., Pannonica, 2003, 309–326. (élete utolsó évtizedének publikációi, teljességre törekvő); valamint Soós István, *Niederhauser Emil műveinek válogatott bibliográfiája = Szomszédaink között Kelet-Európában: Emlékkönyv Niederhauser Emil 70. születésnapjára*, szerk. GLATZ Ferenc, Bp., MTA Tört. tud. Int., 1993, 455–470. Amíg tehát az anonim szerzőtől származó 1993–2003 közti évekre vonatkozó bibliográfia vélhetőleg teljes, a korábbi bevallottan csupán válogatott, erre viszont félreérthetően utal az előző, ismeretlen szerző. Pályája: (Sz. nélk.), *Niederhauser Emil 1923–2010*, MTud, 171 (2010)/7, 896, bővebb az online forma: <http://www.matud.iif.hu/2010/07/22.htm> (kutatva 2014-04-15)

² A jelen tanulmány a Wekerle Sándor Alapkezelő PR-DN-11 / 2012-15. számú pályázati támogatásával végzett kutatás részeredménye. – Előadások formájában elhangzottak részletei az I. Neolatin Konferencián, Szegeden, 2013. november 8-án 10:20-kor, illetve a Magyar Őstörténeti Munkaközösség Egyesület Székely György akadémikus 90. születésnapjára tartott ünnepi felolvasó ülésén, ELTE BTK Történettudományi Intézet I. Tóth Zoltán-előadásában, 2014. február 28-án, 11 órakor „A magyar krónikairódalom hatása a kárpátaljai ruszinok történetírására; Lutskay Historia Carpatho-Ruthenorum-a s előzményei” címmel. A Magyar Neolatin Társaság (sajnálattunkra, de reméljük, nem a kutatóközönség, hanem csupán az ő kárukra) nem tartotta neolatin témába illőnek a Historia Carpatho-Ruthenorum... szerzőjéről szóló rövid tanulmányunkat (s ezt írásban közölték), ezért még a rövidebb változatunkat sem tudták kötetükben közölni; így a jelen, bővített tanulmányunkba bedolgoztuk a nekik szánt anyagot is. Múltból helyen is közöljük itt, ezzel tisztelve Székely György középkorász akadémikusunk előtt.

³ Eduard WINTER, *Die Kämpfe der Ukrainer Oberungarns um eine nationale Hierarchie im Theresianer Zeitalter*, Kyrios, 1939–40, 129–141.

Nagyvárad római katolikus teológiáin tanulhattak.⁴ Értelmiségük háromnyelvű volt; ezt példázza Dohovics Bazil, a latinul és magyarul publikáló filozófus és költő, Toldy Ferenc felfedezettje s munkatársa.⁵ Mária Terézia támogatta a Bécsben történő képzést a Barbareumban felállításával.⁶ Itt a Magyar Királyság szláv etnikumaiból származó alumnusok érintkeztek a többi szláv nép fiaival, és – amint a magyar testőrírók – a világváros Bécs kultúrájával.⁷ Különösen hatott a szlavisztika s a történetírás atyja, a magyar születésű (!) cseh Jozef Dobrovský, s aki őt meghívta Bécsbe professzornak, valamint az udvari könyvtáros Jernej Kopitar.⁸ Itt nyert felsőfokú képzést Lutskey Mihály, aki a ruszin születésű Mihajlo Pop nevét cserélte magyaros formára. Dobrovskýval barátságot alakított ki, s hosszas levelezést folytatott. Hatására latinul megírta a kárpátaljai ruszin és az egyházi szláv párhuzamos nyelvtanát, amelyben erős Verseghy Ferenc hatása; Lutskey jól ismerte Révai Miklós és Verseghy magyar nyelvészeti vitájt is. Dolgozatunk címében jelzett krónikáját Itáliában írta mint Lucca nagyhercegének vendége. Carlo Lodovico Borbone tervei a görög szabadságharc remélt eredményének esetén Görögország koronájának elnyerésére irányultak, ezért olyan bizánci rítusú kápolnát létesített, hogy az a katolikus Itáliában túl nagy feszültséget ne keltsen, ám az anyagiakban szegény, ambíciókban gazdag luccai nagyherceg politikai céljait szolgálja. Ezért Magyarországról „importált” egyesült, görög katolikus papokat. A luccai nagyhercegi könyvtárban Lutskey

⁴ FÖLDVÁRI Sándor, *Eger szerepe a ruszin papképzésben = Tanulmányok az ukrán és ruszin filológia köréből*, szerk. UDVARI István, Nyíregyháza, Bessenyei Gy. Tanárk. Főisk. Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 1997 (Studia Ucrainica et Rusinica Nyíregyháziensia, 5), 203–212; UDVARI István, *A munkácsi egyházmegye oktatásügye a XVIII. században = Örökség és küldetés: A Nyíregyh. G. Kat. Papnevelő Int. és a Szt Atanáz G. Kat. Hittud. Főisk. alapításának 50. évf. alkalm. rend. tud. konf. anyaga*, 2000. okt. 2–3., szerk. JANKA György, Nyíregyháza, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2001, 71–81; kül. 75–76.

⁵ A Dohovics-filológia korábbi szakirodalmára: FÖLDVÁRI Sándor, *Dohovics Basil: az első ruszin természetfilozófus*, EKTf TudKözl., SectPhilos, 25 (1997), 105–114.

⁶ ANTON KORCZOK, *Die griechisch-katholische Kirche in Galizien*, Leipzig, Berlin, Teubner, 1921, 45.; alapítására s működésére von. dokumentumok szöv. adja: Hermann ZSCHOKKE, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien*, Wien, Leipzig, Wilhelm Braumüller, 1894. 546–550.

⁷ VAJDA György Mihály, *Keletre nyílik Bécs kapuja*. Bp., Akadémiai, 1994, 46–48, 60–71.

⁸ Kopitarra: Jože POGAČNIK, *Jernej Kopitar*. Ljubljana, 1977. szlovénül; javított német ford. Jože POGAČNIK, *Bartholomäus Kopitar, Leben und Werk*, München, 1978; Dobrovský és Kopitar kapcsolataira Vatroslav JAGIĆ, *Briefwechsel zwischen Dobrowský und Kopitar (1808–1828)*. Sankt-peterburg, 1885., CVII, 751., Uő, *Neue Briefe von Dobrowský, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven*. Berlin, 1897; Dobrovský életútjára, kül. Kopitar és Dobrovský bécsi működésére V. [Vincenc] BRANDL, *Život Josefa Dobrovského*, Brno, Matice Moravské, 1883, Praha, Neklan, 2003?, 142–156.; a legteljesebb bibliográfia róla Miloslav KRBEČ, Miroslav Laiske, *Bibliographie der Veröffentlichungen von Josef Dobrovský*, Praha, Pedagogické nakladatelstvo, 1970

megismerkedett az itáliai s nyugat-európai eszmeáramlatokkal. Történetírásában ugyanakkor a középkori magyar krónikákat vette mintául. Anakronisztikus volta nem akadályozta, hogy a huszadik század derekáig forrásértékűnek tekintésük; a Szvidniken működő Ukrán Múzeum a kritikái kiadását is elkészítette.⁹ A magyar felvilágosodás és neolatin kultúra hatásának eredménye, hogy a kárpátaljai ruszin irodalomtörténetben „latin korszakot” is elhatárol a szakirodalom, amelynek a záróköve LutsKay krónikája.¹⁰

A kárpátaljai, ruszin etnikumnak az egyházi unió, a görög katolikus egyház létrejötte jelentette a saját értelmiségi elit létrehozását

Míthogy a kárpátisztika viszonylag szűkebben ismert – és a többi magyarországi nemzetiség ide nem érvényes analógiájára téves megközelítésekkel is interpretált – szakterület, ezért néhány, alapismeretet jelentő összefoglaló megállapítással kell felvezetnünk a témát.¹¹ A kárpátaljai ruszin népesség etnikai határa többé-kevésbé (de nem pontosan!) egybeesik a munkácsi, majd a belőle kivált eperjesi görög katolikus egyházmegye határaival.¹² A kárpátaljai ruszin parasztok az Alföldre jártak idénymunkára, földesuraik a magyar korona hűbéresei voltak, a mai ukrán területektől (sőt, még a Lengyelország felosztásakor a Habsburg Birodalomhoz csatolt Galíciától is) elhatárolva éltek, ugyanakkor mindannyian értettek magyarul, értelmiségük pedig kétnyelvű volt. Azt elutasítjuk, hogy a honfoglalás előtt már itt élt szlávok utódai lennének, sőt azt is, hogy az Árpád-korban királyi testőrséget alkotó „oroszk” leszármazottai. A mai ukrán területekről Fokozatosan (az ukránság elődeit jelentő keleti szláv törzsek elszakadt részeként) beszívárgott szegény sorsú szlávok, akiket szervezett módon is telepítettek a kenézek. Nincs szándékunk és terünk sem vitába bocsátkozni az etnikumnak önállóságot tulajdonító, vagy ellenkezőleg, azt ukrán dialektusként kezelő nézetek háborújában egyik oldalon sem; az ugyanis történeti tény, hogy

⁹ Szák, M., Orosz, M, Baglai, J. és Svéd E. kárpátaljai történészek fordításában; a kritikai apparátus úgyszólván teljes hiányával, kéthasábos bilingvis kiadásban, csupán kultúrtörténeti jegyzetekkel, Michael LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum*, Annales Musei Culturae Ucrainiensis Svidniciensis, 11. 1983. 41–183., 13. 1988. 109–243., 14. 1986. 93–261. (A 13. kötet jelent meg később!)

¹⁰ Володимир БІРЧАК, *Літературні стремління Подкарпатської Русі*, Ужгород, Типографія Уніо, 1921

¹¹ A kárpátaljai ruszinság kutatásának alapvető kézikönyve, mind bibliográfiai, mind annotációs szempontból Paul R[obert] MAGOCSI, *An Historiographical Guide To Subcarpathian Rus'*, Austrian History Yearbook, IX–X (1973–74); ua. klny: Cambridge, Massachusetts, 1974

¹² Paul Robert MAGOCSI, *Historical Atlas of East Central Europe*, University of Washington Press: Seattle, London, 1993, 58–61.

a 18-19. században a ’ruszin’ mint *terminus historicus* jogosult fogalom, a ’kár-pátukrán’ pedig erre a korszakra mindenképpen jogosulatlan, *terminus anach-ronisticus*. Ami a napjainkban zajló autonómiavitát illeti, azt Ukrajna ruszin identitástudatú állampolgárainak a kulturális önrendelkezési jogát érvényesítve kell és lehet eldönteni: maguk a ruszinok határozzák meg saját identitásukat, oly módon, hogy az ukrán állammal keressék a megegyezést; ebben a jelenkori problémában sem a magyar, sem bármely más államnak, még kevésbé a magyar tudományos életnek nincs politikai kompetenciája.¹³

A magyar történeti szakirodalomban a latin ’Ruthenus’ megfelelője vagy a ’magyar oroszok’ vagy egyszerűen ’oroszok’ volt, ezért egyértelműbb a rútén vagy ruszin etnoníma. Csakhogy az előbbi is kizárhatjuk a korrekt szakmai terminusok köréből, és marad a ruszin; a normannokat jelentő bizánci póθ- → latin *Ruthenus* minden keleti szlávot jelölt a forrásokban, amikor még orosz, ukrán és fehérorosz nemzet nem differenciálódott. A kora újkortól kezdve mindinkább az ukránokat jelölte; németben a *Ruthenisch* még a huszadik század közepén is az *Ukrainisch* szinonimája. Ne feledjük, hogy ukrán ← orosz ’kraj’ vidék (ennek pejoratív felhangjaival); ennél fogva német szakirodalomban, az ukrán emigránsoknál mindenképp, a szofisztikáltabb vonatkozott *Ruthenisch* az ukránokra. Magyarul tehát félrevezető ruténekről beszélni (még akkor is, ha történeti szakirodalomra hivatkozva némely mai kiadvány is él ezzel), viszont a ruszin elnevezés egyértelmű.¹⁴

A jelen munkának nem célja rendet tenni a ruszinok eredetéről publikált nézetek dzsungelében, hanem az önálló értelmiségi elit kialakulását és ennek folyamányaként a nemzeti öntudat formálódását vizsgáljuk. Ez implikálta ugyanis a tárgyunkat képező *Historia Carpato-Ruthenorum* keletkezését, így nem a szöveg állításainak objektíve igaz v. téves volta, hanem a benne tükröződő szemlélet, a módszertani megközelítés érdekel bennünket. Ehhez először a szerző tágabb szellemi környezetét vegyük szemügyre.

¹³ Paul Robert MAGOCSI, *The Language Question Among The Subcarpathian Rusyns*, Fairview, 1987; Anna PLISHKOVA, Paul Robert MAGOCSI, *Language and national identity: Rusyns South of Carpathians*, Boulder (Colorado, USA), East European Monographs – New York, Columbia Univ. Press, 2009

¹⁴ UDVARI István, *A ruszinok népneveiről, mai helyzetükről* = U. I., *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*. Bessenyei Gy. Tanárk. Főisk. Ruszin és Ukrán Tsz.: Nyíregyháza, 1992.; 1994². (Vasvári Pál Társaság Füzetei, 9), 15–36, a ruszinok önelnevezésére kül. 15–17.

A papnövendékek Bécs, Eger, Nagyszombat, Nagyvárad római katolikus teológiáin tanulhattak.

Az egyházi unió előtt a ruszinság semmiféle értelmiséggel sem rendelkezett századokon át. Az orthodox batyók mind jobbágyok voltak; így szokványos eset volt, hogy oltár mellől, a mise bemutatása közben hurcoltatta el a papot a földesura kötelező robotra. Ilyen körülmények között szó sem lehetett művelődésről, a papok nagy része félig vagy teljesen analfabéta is volt, a hívek hitbeli tanítása botrányosan elmaradt, egyes feljegyzések szerint a lelki barbárságban élő parasztok Szent Pétert és Szent Pált is Istennek tartották.¹⁵

Az egyházi unió Kárpátalján és Kelet-Magyarországon 1646-tól kezdődött, amikor hatvanhárom orthodox pap Ungváron letette a katolikus hitvallást Jakusich György egri püspök kezébe.¹⁶ Az ungvári unió elvben gyökeresen változtatott a helyzeten, hiszen a katolikus egyházal egyesült, ám liturgiájukat és a papok nőülési jogát megőrző bizánci szertartású katolikus papnövendékek ettől kezdve tanulhattak a római katolikus szemináriumokban, így hatalmas léptékű kulturális emelkedés vette kezdetét. Megteremtődött annak a lehetősége, hogy a görög katolikus papnövendékek a nyugati kultúra fellegvéraiban nyerhessenek teológiai képzést.¹⁷ Európai színvonalú oktatásban részesültek Nagyszombatban,¹⁸ Egerben,¹⁹ sőt Bécsben is.²⁰

Ennek árnyoldalai is voltak. Csaknem másfél évszázados huzavona következett a római rítusú klérussal, amíg 1771-ben a pápa felállította az önálló

¹⁵ BONKÁLÓ Sándor: *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*, Pécs, 1935, 16–38.; Uő, *A rutének (ruszinok)*, Bp., é. n. [1940], újabb, gondozott kiad. Uő, *A rutének (ruszinok)*, jegyz., utószó SALGA Attila, Basel–Bp., [1996]

¹⁶ Michael LACKO, *Unio Užhorodiensis Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Romae, 1955, Uo. 1965². Uő.: *Die Užhoroder Union*, Ostkirchliche Studien, 8 (1959)/1, 3–30. Uő, *The Union of Užhorod*, Slovak Studies, 6 (1960) (Historica 4), 7–190.; PIRIGYI István, *Az ungvári unió*, Vigília, 61 (1996)/6, 402–406.

¹⁷ HODINKA Antal, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Bp, 1909, 759–772; UDVARI, *A munkácsi egyházmegye oktatásügye...*, i.m., 2001

¹⁸ Joseph MAURER, *Kardinal Leopold Graf Kollonich, Primas von Ungarn*, Innsbruck, 1887, 265–266, 369–380; HODINKA Antal, *Papnövendékeink Nagyszombatban 1722-től 1760-ig*, Зорп–Hajnal, 1 (1941), 2, 21–33.

¹⁹ FÖLDVÁRI Sándor, *Eger szerepe a kárpátaljai ruszin, görög katolikus kultúrában = Magyarok Kelet és Nyugat metszésvonalán: A nemzetközi történetészkonferencia előadásai: Esztergom, 1994. április 13–15.*, szerk. BEKE Margit, BÁRDOS István, Esztergom–Budapesti Érsekség: Esztergom, Bp., 1994 (Strigonium antiquum, 3), 297–308.; Uő, *Eger szerepe a ruszin...*, i.m., 1997.

²⁰ FÖLDVÁRI Sándor, *A Bécsi Sancta Barbara liturgikus könyvjegyzékeinek magyar művelődéstörténeti vonatkozásai*, Szabolcs-szatmár-beregi szle, 42 (2007)/2, 193–202. Uő, *Bécs szerepe a ruszin nemzeti értelmiség kialakulásában a felvilágosodás korában = A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások)*, szerk. ANDO György, EPERJESSY Ernő, GRIN Igor, KRUPA András, Békéscsaba–Bp., 2003, 393–400.

munkácsi görög katolikus egyházmegyét.²¹ Addig a mindenkori egri püspök saját rituális helynökének tekintette a munkácsi püspököt, így a görög szertartású papság jogait sok sérelem érte (a stólapénzek a latin plébánost illették és hasonlók).²² A munkácsi püspök ekkor ténylegesen apostoli vikárius volt, így érthető, hogy kánonjogilag sem volt megalapozott az egri alárendeltség, viszont a munkácsi püspökséget a Szentszék nem tekintette kanonizáltk. (Az apostoli vikárius magasabb jogú a püspöknél is, a rituális püspök viszont mint segédpüspök gyakorolhat meghatározott ügykörben juriszdikciót.) Az egyházjogi viták hátterében éppen a kulturális különbségek húzódtak meg: mivel a ruszin papság elmaradt volt, a híveket az alapvető hitigazságokra tanítani nem volt képes, hiszen sokszor maga sem tudta rendesen az alapvető imádságokat sem. Ennélfogva *Barkóczy Ferenc* egri püspök nagyon keményen megróttá *Olsavszky Mihály* munkácsi apostoli vikáriust. A papképzés reformja, a püspökök által kötelezően végzendő *canonica visitatiók* és a papság műveltségbeli színvonalának emelése – a tridenti zsinat előírásai s a katolikus megújulás hatásainak eredményei.²³ A tridenti szellemből adódóan széleskörű műveltség és mindenre kiterjedő könyvgyűjtés jellemezte Eszterházy Károly püspököt.²⁴ Az Eszterházy-féle könyvgyűjtésben, sőt már azt megelőzően, az egri kanonokok tizen-nyolcadik századi magánkönyvtáraiban a bizánci rítusú, egyházi szláv nyelvű liturgikus könyvek is kellő számban voltak meg. Ezt a possessori bejegyzések,²⁵ illetve korabeli könyvtári állományjegyzékek, valamint az Érseki Levéltárban őrzött hagyatéki leltárak és a könyvgyűjtés érdekében végzett püspöki levelezés átvizsgálásának eredményeként állapítottuk meg.²⁶ Tehát a görög katolikus

²¹ Athanasius PEKAR, *De erectione canonica eparchiae Mukacoviensis anno 1771*, Romae, 1956

²² ZSATAKOVICS Kálmán [György], *Az egri befolyás és az ellene vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében*, Századok, 15. 1884. 680–696, 766–786, 839–877. Elavult szemléletére vö. az újabb szakirodalmat, feltüntetve: Paul Robert MAGOCSI, *Eger = Encyclopædia of Rusyn History and Culture*, ed. Paul Robert MAGOCSI, Ivan POP, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2002, 2005², 111. Hivatkozza mások mellett FÖLDVÁRI, i. m.-eket.

²³ A tridenti zsinat művelődéstörténeti recepciójára BITSKEY István, *Katolikus megújulás és barokk műveltség* = B. I., *Eszmé, művek, hagyományok: Tanulmányok a magyar reneszánsz és barokk irodalomról*, Debrecen, 1996. (Csokonai Kvt., 7), 1996, 117–133., jegyz., irod. uo. 310–313.

²⁴ BITSKEY István: *Eszterházy Károly római tanulmányai és az egri barokk* = *Eszterházy Károly emlékezete*, szerk. NAGY József, Eger, 1993 (Acta Acad. Paed. Agriensis, Nova Series, különszám), 43–54.

²⁵ A fontosabb possessori marginála-szövegeket közöltük: FÖLDVÁRI Sándor, *Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet* = *Hodinka Antal Emlékkönyv*, szerk. UDVARI István, Nyíregyháza, 1993, 295–303.

²⁶ Jellemző példa, hogy Eszterházy Károly 1768. december 22-én írt Galíciába, a lembergi görög katolikus érseknek (ma Lvov), és kérte, küldjön egyházi szláv nyelvű liturgikus könyveket az egri bizánci rítusú papképzés segítségére; a könyvekért cserében a püspök egri vörös bort

papnövendékek nemcsak európai műveltséget szerezhettek Egerben, de saját liturgiájukra s hagyományaikra is oktatták őket. Az Egerben tanult görög katolikusok hazatérve mindannyian a magasabb egyházi méltóságokat töltötték be.²⁷ Az Egerben elsajátított európai barokk műveltség a görög katolikus ruszinoknak saját értelmiségi réteget nevelt, az önálló társadalmi elit megszületéséhez járult hozzá.²⁸

Bécs hatása a legfontosabb inspiráló erő

Az egri, nagyszombati, nagyváradai papi szemináriumok tehát közvetítették ugyan a nyugat-európai kultúrát, hatásuk elsősorban a színvonalas teológusi műveltség átadásának keretei között mozog. Bécs azonban a szláv népek nemzeti öntudatának formálódásában is, és ezek értelmiségi kölcsönhatásában is meghatározó volt.²⁹ Bécsben 1774-től működik a Szent Barbara görög katolikus templom mellett a Barbareum, a Habsburg Birodalom görög katolikus alumna-sainak otthona.³⁰ Mint a bevezetőben utaltunk rá, a birodalom különböző szláv népeit reprezentáló elit formálódott itt, a tizenkilencedik század elejére már a cseh Jozef Dobrovský s az őt meghívó Jernej Kopitar vezetésével.

Bécsben tanult 1812–1816 között az a *Lutskay Mihály*, akinek életművében megjelenik a korának szintjén álló filológia, illetve a ruszin irodalmi nyelv ki-munkálása felé mutató prédikációk gyűjteménye,³¹ és a nemzeti öntudat szolgál-latába állított történetírás.³² 1789. november 16-án született Nagylucskán, ezért később a Nagyváradon töltött gimnáziumi évek alatt a ruszin *Pop* családnév

ajánlott: *Protocollum Consistorii Agriensis 1768–69*, 550–551. Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Vetus. Idéztük már: FÖLDVÁRI Sándor, *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill és glagolita nyomtatványainak helytörténeti vonatkozásai*, Acta Acad. Paed. Agriensis, Nova Ser., 21. Sectio Slavica, 1993, 63–74.

²⁷ ZSÁTKOVICS [Kálmán] György, *Munkácsyegyházmegyei ifjak az egri papnöveldében*, Görög Kat. Szle, 1910. október 23., 319–320.

²⁸ FÖLDVÁRI Sándor, *Eger szerepe a kárpátaljai ruszin, görög katolikus kultúrában = Magyarok Kelet és Nyugat metszésvonalán*, szerk. BEKE Margit, BÁRDOS István, Esztergom, 1994, 297–308. Nézeteit a nemzetközi szakma is elfogadta; munkáit a kérdés kurrens szakirodalmaként hivatko-zák referenz művek, mint Paul R[obert] MAGOCSI, Ivan POP, *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Toronto, 2002, 111.

²⁹ VAJDA, i. m. (Bécs..., 1994), i. h.

³⁰ Willibald M[aria] PLÖCHL, *St. Barbara zu Wien: Die Geschichte der griechisch-katholische Kirche und zentralpfarre St. Barbara*, 1–2, Wien, 1975. A korábbi irodalomból kiemeljük: Петр Полянскій, *Церковь и приход Св-ю Варвары в Вене*, Львов, 1881

³¹ *Церковныя беседы на все недели рока*, Buda, 1831

³² *Historia Carpato-Ruthenorum, sacra et civilis*, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, 151: 22: 67, 68, 69; Ungvári Állami Egyetem Könyvtára Kézirattára, 395, 397, 398.

helyett felvette a magyaros *Lutskeyt*.³³ Bécsben mélyreható nyelvészeti tanulmányokat folytat. Kéziratban maradt *etióp nyelvtant* ír,³⁴ ám a sémi nyelveknél jobban érdekli mindenekelőtt a *szlavisztika*.³⁵ Megalkotja *egyházi szláv – ruszin* párhuzamos nyelvtanát.³⁶ Megismerkedik és annak haláláig kapcsolatban marad *Josef Dobrovskýval*, a cseh aufkláristával, a szláv nyelvészet megalkotójával. *Dobrovský*, mint ismeretes, maga is érdeklődött a kárpátaljai nyelv iránt,³⁷ amint azt a cinkotai szlovák lelkésszel, *Juraj Ribajjal* folytatott levelezése tanúsítja.³⁸ Lutskey munkáját *Dobrovský* műveinek kiegészítéséül szánja, s szülőfaluja, a bereg megyei *Nagylucska ruszin dialektusát írja le* korának színvonalán álló filológiai eszközökkel. A *Lutskey*-filológia tárgyalt korszakunk legkiműveltebb részének tekinthető a kárpátisztikában, így itt mellőzzük az életmű mégoly vázlatos bemutatását is.³⁹ Amit lényeges elemként kiemelünk, az a nemzeti tudatot formáló filológia megjelenése.

Lutskey *Egyházi beszédei* – luccai hatás

Említettük a prédikációs gyűjteményét. Szinte a *Grammaticával* egy időben születik meg az *Egyházi beszédek az év minden vasárnapjára* c. munka.⁴⁰ Alkotókedvét ekkor igen örvendetes külső körülmények fokozzák. Bécsi tanulmányait követően különböző egyházi tisztségeket tölt be Ungvárott, majd 1829-ben Itáliába megy udvari papnak. Az olasz és magyar, illetve az olasz és ruszin

³³ Életútját mindmáig alapvető monográfiaként ismerteti: Василий ГАДЖЕГА, *Гаджега В. Михайл Лучкай – життєпис и творы*, Ужгород, Друкарство Оо. Василяна, 1929, Ужгород, Видавництво Падеяка, 2000²

³⁴ ТЮТРИУМОВА Т.Л., ШТЕРНБЕРГ Я[НОШ] И., *Рукопис 1815 г. украинского ученого М.Лучкая: Об э финских языках = Материалы первой конференции по семитским языкам 26–28 октября 1964 г.*, Москва, Наука, 1965. 2/1, 135–140.

³⁵ Валерий ПОГОРЕЛОВ, *Литературная деятельность Михайла Лучкая, карпаторусского писателя нач. XIX века.* = *Uő, Карпаторусские этюды*, Bratislava, 1939, 5–56.

³⁶ *Grammatica Slavo-Ruthena, seu vetero-slavicae, et actu in montibus Capraticis parvo-russicae, seu dialecti vigentis linguae.* Editá per Michaelém LUTSKAY, parochum et v. a. diaconum Unghvariensem, actualem Serenissimi Principis et Ducis de Lucca capellanum aulicum, Budae, 1830

³⁷ František TICHÝ, *Josef Dobrovský a Podkarpatská Rus = Josef Dobrovský. Sborník statí*, red. Josef MACUREK, Praha, 1929, 332–343.

³⁸ Adolf PATERA, *Vzájemné listy Josefa Dobrovského a J. Ribaye z let 1783–1810*, V Praze, 1913

³⁹ A Lutskey-irodalom eddigi legbővebb bibliográfiája: Петро ЛІЗАНЕЦ, *Основна література про Лучкає = Михайло Лучкай: Граматика слов'яно-руська*, ред. П. Л., Київ, 1989. 35–39. Felhívjuk a figyelmet, hogy az uo. közölt életrajzi tanulmány viszont dilettantizmusról tesz tanúságot, Nagy-szombat szlovák nevét (Trnava) összekeveri a bulgáriai Veliko Trnovóval, s hasonlók. Ezért sehol sem támaszkodunk a Lizanec-tanulmányra, csupán bibliográfiaként kezeljük; a szakirodalom kritikai próbáit kiállt Lutskey-életrajzeit alább hivatkozozuk.

⁴⁰ *Церковныя бесєды на все недєли рока*, Budae, 1831

kultúrkapcsolatok eddig kellőképpen fel nem derített színfoltja az 1829-ben Luccában létesített görög katolikus kápolna története. A spanyol Bourbonoktól származó párma-luccai Borbon-ház 1817-től uralkodik Luccában. *Carlo Lodovico Borbone* a tudományokat pártoló, művelt uralkodó. A görög trónt kívánja elnyerni, és ennek érdekében bizánci rítusú udvari papot is kíván alkalmazni. Először a Bécsben tartózkodó karlócai szerb metropolitához fordul. Ő azt tanácsolja, ne kérjen papot orthodox egyháztól, mert ez megbotráncozást szülhet a luccai udvarban, a katolikus Itáliában. Elkerülhető azonban a visszás helyzet, ha görög katolikus papokat alkalmaz. Így a bécsi Szent Barbara-templomot keresi fel a luccai uralkodó, amelynek parochusa ekkor a már említett *Ivan Fogarasij*. Az utóbbi közvetítésével *Olekszij Pocsij* ungvári püspök *Lutsaky Mihályt* küldi Luccába két diakónus kíséretében.⁴¹ Az 1829–30-ban Itáliában töltött másfél év igen bő termést hozott. A luccai termékenység nemcsak a külső körülményeknek, a zavartalan nyugalomnak, hanem a nagyhercegi magánkönyvtárnak is köszönhető, amelyet szerzőnk szabadon használhatott.⁴² Hogy konkrétan mely művek kerültek a kezébe, illetve milyen szellemi hatások érték Itáliában, amelyeket világosan el lehetne különíteni a korábbi bécsi évek szellemi poggyászától, az fehér folt a LutsKay-filológiában. Ám ennél több: arról is tudunk, hogy Luccából elutazott Rómába, vélhetőleg más olasz városokba is, és tanulmányozta mind a vatikáni levéltári forrásokat, mind az itáliai könyvtárakat a luccai nagyhercegi gyűjteményen felül. Igen égető tehát az a feladat, hogy LutsKay Mihály történetíró, nyelvész és prédikátor itáliai forrásait a helyszínen is elemezzük; enélkül nyitott marad a kérdés, hogyan járult hozzá az olasz kultúra s az itáliai könyvgyűjtemények tanulmányozása éppen a tizenkilencedik századi nemzeti ébredés korában a kárpátaljai ruszin, ám ezen keresztül a magyarországi kultúrához.

LutsKay *Históriája* – nemzeti történetírás

A Luccában született *Grammatica* és *Egyházi beszédek* főként nyelvi vonatkozásban vonta magára a figyelmet. Fontos a felvilágosult szellem jelentkezése is, már amennyiben ez homiletikai szövegekben lehetséges. Az újabb szakirodalom határozottan kiáll amellett, hogy felvilágosultnak értékeljük mind nyelvtani, mind homiletikai munkáit. Ennek részletes bizonyítására terünk itt

⁴¹ Ярослав Гординський, *Основання гр-кат. церкви в князевстві Лукки в Італії*, Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, 125, 1918, 62–93.

⁴² LutsKay Mihály 1829. július 28-tól 1830. október 20-ig tartózkodott Luccában: Василий, Хаджега, *Михайл Лучкай: Життєпис і твори*, Ужгород, Друарство О.о. Василяна, 1929, 50–61.

nincs, ám erre máshol visszatérünk.⁴³ Jelenleg a történetíróit kívánjuk bemutatni, dacára annak, hogy éppen a *Historia Carpato-Ruthenorum* az, amely kéziratban maradt; ám a hatása jelentős volt. Az egyik legújabb tanulmány szerzője is történészként aposztrofálja *LutsKay Mihályt*.⁴⁴ A harmadik munka, amelynek megírását LutsKay szintén Luccában kezdte, a „kárpáti oroszok”, azaz a ruszinok történetét követi nyomon a mitológiai ősidőktől saját koráig. Bár ez a műve kéziratban maradt,⁴⁵ óriási hatással volt az egyháztörténetre: Duliskovics és a már említett Hodinka is belőle merít.⁴⁶

A *Historia*... megítélése ellentmondó. A bibliai időkig visszanyúló, majd a szlávokat a szarmatákkal rokonító, népét a hajdanvolt hírneves népek utódának feltüntető első kötet alapján vannak, akik kétségbe vonják a modernebb időkről szóló fejezetek hitelességét is. Ez majdnem olyan egyoldalú, mintha ovációval fogadnánk a ruszin nép első komoly krónikáját, amely végre felfedezte ezt az elnyomott népet, megmutatta a világnak létezését, stb. stb. Az utóbbi szélsőség nyilvánvalóan károsabb a filológiára.⁴⁷

⁴³ FÖLDVÁRI Sándor, *A kárpátaljai ruszin, görög katolikus nemzeti elit formálódásának fordulópontja: LutsKay Mihály néprajzi, homiletikai és történetírói munkássága*, Belvedere Meridionale, 2014, sajtó alatt. (A szerkesztők által felkért szerzőként készül oda nagyobb szabású kéziratom; a munkacím a közlésig változhat.)

⁴⁴ Дмитро ДАНИЛЮК, Михайло Лучкай: *Патріарх закарпатської історіографії. Ужгород, (k.n.), 1995; Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.), Ужгород, Ужгородський державний університет, Науково-дослідний Інститут карпатознавства, 1999, 117–144. Уд, Відомий учений-славіст М. Лучкай (1789–1843): до 220 річчя від дня народження*, Русин, 2009/3, 120–124.

⁴⁵ Jurij SZAK (Юрій САК) és munkatársai fordításában Kelet-Szlovákiában ukrán–latin bilingvis kiadásban, I. fentebb 8. jegyzet; ukrán fordítása kötetben: Михайло Михайлович Лучкай, *Історія карпатських русинів. I, Від найдавніших часів до приходу мадярів у Язигію та Дакію*, Ужгород, [k.n.], 1999; 2, *Містить в собі статус цих країв від приходу мадярів по 1690 рік*, (h.n.), (k.n.), 2000; Т. 3 (h.n.), (k.n.), 2002; 4, Ужгород, (k.n.), 2003; 5, *Історія Мукачівської єпархії, укладена Іваном Пастелієм, старшим настоятелем Мукачівського капітулу, а видана Михайлом Лучкаєм, луккським придворним настоятелем*, Ужгород, (k.n.), 2004; 6, *Історія Мукачівської єпархії, написана Михайлом Лучкаєм, колишнім ужгородським парохом та віце-архидияконом і настоятелем церкви Успення Пречистої Діви Марії в м. Лукка*, (h.n.), (k.n.), 2011. Mind a hely, mind a kiadó nélküli kötetek Ungvárott jelentek meg, a jelzett négy történész fordításában és gondozásában. A hat kötet beosztása követi a kézirat (egyébként vitatott) részekre osztottságát.

⁴⁶ Иоанн Дулишкович, *Исторические черты угро-русских, I–3*, Унгвар [sic!], 1872–1877. HODINKA, i. m., 1909.

⁴⁷ Éppen a *Historia* értékelését akadályozta leginkább az elmúlt korszak tudománypolitikája, vö. Soós Kálmán, *A LutsKay-hagyatékáról* = „Hét kereszt alatt felkelek”: *kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok*, szerk. P. PUNYKÓ Mária, Bp., Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum, 1997, 23–27.

A pontosabb értékelésnél mindenekelőtt arra kell emlékeztetnünk, hogy éppen *Lutskay* kortársa az a magyar *Horvát István*, aki 1825-ben (tehát *Lutskay* luccai utazása előtt négy évvel!) jelenteti meg *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből* címmel az ismert őstörténeti és nyelvészeti látomásait összegző munkáját (*Nabukodonozor* = 'ne bolondozzon az Úrra'). Számunkra itt és most az a fontos, hogy *Lutskay Mihály* krónikáját korának színvonalát képviselő produktumként kell értékelnünk. Ha pedig azt is hozzá tesszük, hogy a korabeli magyar történetírás, illetve a filológia éppen a *Horvát István* képviselte állapotok miatt kissé visszalépőben volt (bár *Horvát* munkája már megjelenésekor sem állt az akkori magyar filológia csúcán), akkor világosabban látszik, hogy *Lutskay* történetírásának értékéből semmit sem von le a ruszin nemzettudat helyenként erősen spekulatív táplálása. Mert ha valahol, akkor éppen itt, *Lutskay* életművében (és nem máshol) találkozunk a ruszin történetírásban a felvilágosodás filológusi módszere, illetve a nemzeti megújulás, mint tartalom. Az általa feldolgozott források (a korabeli szóhasználatban okmányok) még hosszú ideig elérhetetlenek voltak a terület kutatóinak, amint ezt a huszadik századi pozitívista történetíró, *Hodinka* maga emeli ki jelzett munkája előszavában. Ami pedig az őstörténetet illeti: leginkább *Jordanes*re hivatkozik, akit a legkülönbözőbb népek őskeresői használtak pajzsuknak. Az, hogy *Lutskay* szlávoknak tekinti a szkítákat is, a származékát is, bennünket nem zavarhat a kora újkori egyháztörténeti fejezeteknél.

A nemzeti dicsőség táplálása valamennyi kelet-európai nép történetírását jellemzi ekkor. Gondoljunk a szlovákok *Cirill–Métód* kultuszára vagy a morva birodalomra.⁴⁸ Még egy emberöltővel később a cseh *Palacký* is egyértelműen a nemzeti öntudat szolgálatának rendeli alá munkáját, sőt.⁴⁹ Ám elmondható ez még német elődjéről, *Dobner*ről, valamint a már cseh *Voigtról* és *Pelchről* is, akik bár a racionalista forrásfeldolgozó (=felvilágosodás!) cseh történetírás megalapítói (*Pelcl*: „dėjezpyt” és „dėjepis”), munkájukat a cseh kultúra értékeit bizonyítandó végzik.⁵⁰ Mindez a nemzeti megújulás (nationale Wiedergeburt) belső

⁴⁸ JÁN BUTVIN, *Veľkomoravská a cyrilo-metodijská tradícia v slovenskom národnom obrodenie*, Historické štúdie, 16 (1971), 131–150.

⁴⁹ NIEDERHAUSER Emil, *A történetírás története Kelet-Európában*, Bp., Akadémiai, 1995. 119–124.

⁵⁰ EMIL NIEDERHAUSER, *Hungarians, Czechs, and Croats: nation building in the long 19th century = Hungary's historical legacies: studies in honor of Steven Béla Várdy*, ed. Dennis P. HUPCHICK, R. William WEISBERGER, Boulder, (Colorado): East European Monographs, New York, Columbia Univ. Press, 2000, 74–88.; Uő, *Les problèmes de l'identité nationale en Europe de l'Est*, Acta Litt. Acad. Scient. Hung., 22 (1982), 395–405.; Uő, *Language and history: national traditions in Eastern Europe = Small countries and international structural adjustment: a collection of Hungarian and Swiss views: proceedings of the 2. Hungarian–Swiss Roundtable*, Geneva, 7–11. April 1981 ed. István DOBOZI, Clare KELLER, Harriet MATEJKA, Geneva, Graduate Inst. of International Studies, 1982, 39–50.

törvényszerűségeiből, tipológiai sajátosságaiból adódik, amint ezt *Niederhauser* Emil szinte valamennyi szóbanforgó nemzet történetírását egymás mellé állítva elemzi.⁵¹ Nem kérhetjük számon tehát *LutsKay*tól a pozitivistá történettudomány eredményeit, amikor az adott korszakot tekintve ez anakronizmus lenne. Megállapíthatjuk tehát: a *Historia Carpatho-Ruthenorum*mal a korabeli történettudományban a fejlettebb kelet-európai népek színvonalára került Kárpátalja – ám azt még nem fogalmaztuk meg egyértelműen: vajon a felvilágosodás hatása kimutatható-e *LutsKay Mihály* krónikájában? *Niederhauser* hangsúlyozza azt is, hogy a felvilágosodás racionalizmusa elsősorban a források feltárásának igényében jelentkezik.⁵² Az őstörténetet illetően kevés a forrás, tehát ott minden népnél jellemző a spekulatív történelemalkotás; ám a közelebbi múltat illetően más a helyzet. Sajnos a kárpátaljai történetírásra nem terjedt ki *Niederhauser* elemzése. A témát korábban érintő szerzőknél viszont ez a tipológiai megközelítés még kevesebb teret kapott; így a kárpátaljai történetírással bővebben foglalkozó *Arató* azt veszi észre, hogy *LutsKay* már nem csupán apologetikus egyháztörténetet ad (*Bazilovits*csal ellentétben), hanem „egész népéről ír”. Ez a megfogalmazás, bár kiindulópontja igaz, magában hordja a szimplifikálás lehetőségét.⁵³ Ruszin elődei⁵⁴ főle vitathatatlanul az a módszer emeli *LutsKay* művét, amellyel a forrásokhoz nyúlt. Amíg az őstörténet fejezetei a nemzeti öntudattól kissé túlfűtve és kellő forrásanyag hiányában spekulatívnak mondhatók, a kora újkori anyag értékét az a már említett tudománytörténeti adat is mutatja, hogy *Hodinkával* bezárólag a kéziratban fekvő *LutsKay-krónika* szolgált számos kérdés egyedüli levéltári forrásául. Ezek közül az Egri Főegyházmegyei Levéltár (1804-ig Püspöki, majd Érseki Levéltár

⁵¹ Elsősorban NIEDERHAUSER, i. m. (*A történetírás tört.*) 1995, amely célkitűzése szerint a lengyel, cseh, orosz, horvát, román, szerb, bolgár, szlovák és szlovén történetírást elemzi „csupán”. A hatalmas szintézisből a szerző nyelvi okokra hivatkozva hagyta ki a fel nem sorolt nemzeteket, bár a már idézett NIEDERHAUSER, *A nemzeti megújulási...* 1977 foglalkozott a balti nemzetek, valamint az albán, a görög és más történetírások történetével is – az adott korszakra (=nemzeti megújulás korára) szűkítve. A kárpátaljai történetírásra sem ott, sem újabb szintézisében nem tért ki, ám NIEDERHAUSER Emilnek a térség egészére kiterjedő, komparatív megállapításait sokban hasznosíthatónak tartottuk már korábbi munkánk során is. A témát érintő írásából kiemeljük még: Emil NIEDERHAUSER, *The Problems of Bourgeois Transformation in Eastern and South-Eastern Europe*, *Nouvelles Études Historiques*, Bp., 1965, 565–580.

⁵² NIEDERHAUSER Emil, *A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában*, Bp., 1977, a felvilágosodás forrásigényességére: 231., a korabeli történetírás és a nemzettudat összefüggéseire: 238.

⁵³ ARATÓ Endre: *Kelet-Európa története a 19. század első felében*, Bp., 1971, 186–198. Uő.: *A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig*, Bp., 1975, 124–127. Uő.: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*, Bp., 1983, 54–55, 102–106. (*LutsKay* történetírásának címét pontatlanul adva!), 241–243.

⁵⁴ DÉCSY Antal: *Az magyar oroszokról való igen rövid elmélkedés*, Kassa, 1797. BASILOVITS, Joannicio: *Brevis notitia Fundationis Theodori Koriatovits olim ducis de Munkacs, pro Religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs: Anno MCCLX. 1–6.*, Kassa, 1799–1805.

néven) anyagát említjük, amely a tizennyolcadik századból igen sok, mindmáig feltáratlan anyagot őriz a munkácsi görög katolikus egyházmegye történetére vonatkozólag. Egri témájú egyháztörténeti kérdésekben a legutóbbi időkig *Lutskay*-ra hivatkozott az irodalom, amennyiben a forrás csak Egerben volt fellelhető.⁵⁵ *A Historia...* bővebb elemzésétől itt terjedelmi okokból eltekintünk.

Érdeemes kiemelnünk végül, a neolatin kutatások – tehát a jelen tanulmány-kötet speciális olvasóközönsége – szempontjából is, Anonymus helyét *Lutskay* krónikájában. Szorgalmasan idéz eredeti szövegrészeket, így a magyar Balajti (Balajthy) munkáiból magyarul, az orosz Karamzin szövegeiből oroszul. Az orosz forrásokat Anonymus érveivel is igyekszik megtámogatni, például azt, hogy a magyarok nem voltak barbárok, már a Kárpát-medencébe jövetelkor sem – ugyanis a szlávoktól tanulták el az alapvető gazdálkodási ismereteket, még a kelet-európai síkságon (sic!). Ezt se fogadjuk érzelmekkel, mert nem az a kérdés, hogy mit mondott Anonymus, nem is az, hogy mi volt az igazság, hanem az, hogy a tizenkilencedik században a Magyar Királyság szláv etnikumai körében Anonymus tekintélye folyamatosan megnőtt. Legalábbis amennyiben recepciót vizsgálunk.

Anonymust a Monarchia korában is előszeretettel veszik alapul a szláv etnikumok nemzeti történetük megrajzolásakor.⁵⁶ A tizenkilencedik század második felének ausztrioszláv értelmisége hatott azután a szentpétervári Grot orosz pozitivistá történészre, aki, bár kritikusan, de nagy elismeréssel kezelte Anonymust.⁵⁷ Főleg a honfoglalás korában itt élt szlávok vonatkozásában. Anonymus tekintélye később is töretlen a kárpátaljai ruszin történetírásban. Hadzsega Bazil – akit mint korrekt (azaz, a mi szóhasználatunkban, pozitivistá) ruszin történész már idéztünk – szintén alapvető forrásként kezeli.

Mindezek alapján még azt kívánjuk felvetni: mikor és hol kerül majd sor arra a szimpóziumra s a szintézis jellegű kötetre, amely Anonymus recepcióját fogja megrajzolni a Magyar Királyság szláv etnikumainak tizenkilencedik századi nemzeti öntudatot kimunkáló szellemi elitjei körében? Mind Anonymus, mind a többi középkori krónikásunk ugyanúgy forrásául szolgált az itt élő szlávok nemzeti kultúráját kimunkáló jeles elméinek, mint nekünk, magyaroknak.

⁵⁵ Lásd Egerrel kapcsolatban a fentebb említett műveket!

⁵⁶ Jos[e]ph Lad[islav] Peč, *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*, Leipzig, Humblot, 1882. Vö. Paul HUNFALVY, *Jos. Lad. Peč's Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht: besprochen von Paul Hunfalvy*. Bécs, Teschen, Prochaska, 1883

⁵⁷ Константин Яковлевич Грот, *Новые труды по истории Венгрии = Сборник Статей по славяноведению, посвященный В.И. Ламанскому*, 1883, kül. 65. Uő, *Моравія и Мадьяры съ половины IX до начала X в.* С.-Петербург, 1881

Sándor Földvári

**THE SOURCE OF RECEPTION OF ANONYMUS
AND THE ORIGIN OF HIS REPUTATION
IN THE RUSSIAN HISTORIOGRAPHY:
MICHAJLO LUCHKAJ’S HISTORIA
CARPATO-RUTHENORUM**

The father of the Hungarian chronicle-writers, Anonymus, became well-respected among the Slavic intelligence in Austro-Hungarian Kingdom in the 19th century. This Austro-Slavic intelligence influenced the Russian academician, Konstantin Jakovlevich Grot, while elaborating his theory on the role of Slavs in the formation of the Hungarian culture in the time of the late prehistory – early middle-age feudalism. The reputation of Anonymus had been quite good in the Rusyn historiography from the first part of the 19 c, especially due to Michajlo Luchkaj. Let’s take a glance to this special ethnic group. The Carpathian Rusyns the Greek Catholic clergy was the only establishment for the very underdeveloped Rusyn ethnicity. The union in Uzhgorod in 1646 gave opportunities for the Carpathian Greek Catholic, Rusyn clergy to access to education and European culture. Rome Catholic seminaries received some Rusyn alumni as in Eger (North Hungary), and Vienna as well. This process did not go without ambiguities, as the seminarists, those studied in “Western” cultural centres, could get away from their homeland and roots. However, the higher positions of the eparchy were filled by those studied in the above mentioned cities. The author of the *Historia Carpatho-Ruthenorum* studied in Vienna, too, in the early 19 c, where and when he got acquainted with Joseph Dobrovský, the father of Slavic philology and historiography. Luchkaj went later to Lucca, North Italy, where he became the priest of the court of Bourbon, and had excellent opportunities to study in the rich library of the Duke, also to visit various archives in Italy. He compiled there his *Sermons* and *Grammatica Carpatho-Ruthenorum*, and the *Historia*, too. Not only medieval authors, but also contemporary ones were cited, as Russian Karamzin as well. His followers turned with great evaluation to Anonymus, too, up to the modern, positivist historian V. Hadzhega in the middle of the 20th century.

Az Eleink a magyar őstörténet területéről közöl eredeti tanulmányokat, másodközlést indokolt esetben – és csak az eredeti megjelenési hely feltüntetésével lehetséges. Az egyes szerzők véleménye nem feltétlenül egyezik meg a szerkesztőkével, ebben minden felelősség a őket terheli.

A kéziratok Word 97-2003 vagy 2007 program szerint, szimpla sorközzel kérjük, max. 20 normál oldal + ábrák terjedelemben. A szerkesztés és közlés jogát fenntartjuk. Csak fekete-fehér illusztrációk közlésére van mód, a forrást mindig kérjük feltüntetni. A szerzők az írásuk megjelenése után egy példányt kapnak a folyóiratból, ehhez azonban a postai levelezési cím megadása szükséges.

ELEINK – MAGYAR ŐSTÖRTÉNET

Szerkeszti a Magyar Őstörténeti Munkaközösség Egyesület

Főszerkesztő: Dr. Surányi Dezső, a szerkesztő munkatársa: Benkő Mihály

Szerkesztőség: 2700 Cegléd, Furulya u. 22.

Alapító főszerkesztő: Prof. Dr. Erdélyi István

Tördelőszerkesztő: Szondi Bence

Kiadja a Napkút Kiadó

a Magyar Tudomány a Világban Alapítvány támogatásával

ISSN 1588-8487

ISBN 963 210 389 0

Nyomdai kivitelezés:

Szinkron Digital Nyomdaipari Kft.

A címlapon honfoglaló magyar szíjvég-veret rajza,

Zbelovska Goráról (Szlovénia)